

-
3. Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. – М. : Мысль, 1964. Т. 2. – М., 1964. – 748 с.
 4. Wright G.H. von. The varieties of goodness / G.H. von Wright. – Z., 1963. – 97 p.

The article presents an interesting view of the language material of the general estimative modus categories (based on the material of Russian language newspapers «2000», «Facts», «Komsomolskaya Pravda», «Comments» for the period of 2005-2008). The analysis of the given type of meaning of estimative predicates is done considering the classification of the estimations made by N.D. Arutunova.

Key words: estimative modus categories, modi with general estimative meanings, modi with partially estimative meanings, modi with emotionally estimative meanings.

УДК 070; 087.5:316.662 (Грінченко)

М. І. Одінцова

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Луганськ*

ПСИХОЛОГІЯ ЧИТАЧА У ТЛУМАЧЕННІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

У статті розглядається дослідження психології читача, проведене Борисом Грінченком у кінці XIX – на початку ХХ ст., яке і сьогодні залишається актуальним і цінним для науковців.

Ключові слова: Борис Грінченко, психологія читача, джерело інформації, методи збору інформації, комунікативна поведінка

Проблема вивчення психології читача в усі часи була вельми актуальною, адже багато в чому визначала шляхи розвитку письменства, та й суспільства в цілому. Розробка теоретичних основ вивчення читача мала в Україні свою історію. Поняття «народний читач», «народна література» ставали предметом розгляду П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка. Практичне вивчення інтересів читачів проводили Х. Алчевська, С. Русова, Д. Корф. Естетичні й соціальні уподобання широких кіл селянства у кінці XIX – на початку ХХ ст. вивчав і Борис Дмитрович Грінченко, доробок якого і сьогодні є цінним джерелом з історії соціології й психології народного читача й читання.

Видавнича діяльність Бориса Грінченка вже була об'єктом зацікавлення багатьох науковців, зокрема С. Єфремова, А. Погрібного, М. Малиш. Проте ще й сьогодні цікавою і малоуваженою сторінкою історії української видавничої справи є розуміння Борисом Грінченком психології малоосвіченого читача. У потребі розгляду й аналізу досліджень Грінченка з приводу вивчення потенційного споживача книговидавничої продукції і полягає завдання цієї статті.

Цьому питанню Борис Дмитрович присвятив цілу низку своїх робіт, з-поміж яких такі:

- Історичні книжки на селі. – К., б.р.
- Українська книжка на селі // Зоря. – 1892. – №2.
- Народний театр // ЛНВ. – 1900. – Річник III. – Т. 11. – Кн. 7. – С. 23-46; Кн. 8. – С. 92-104; Кн. 9. – С. 162-175.
- Шевченків «Кобзар» на селі // Нова громада. – 1906. – №2. – С. 7-28.
- Кулішеві твори і сільські читачі // Нова громада. – 1906. – №6. – С. 68-83; №7. – С. 53-70.
- Твори світової літератури на селі // Нова громада. – 1906. – №12. – С. 85-95.
- Перед широким світом. – К., 1907.

Крім того, Б. Грінченко порушував ці питання й у своїх публіцистичних роботах, зокрема у таких: «Народні вчителі і вкраїнська школа», «Якої нам треба школи», «Тяжким шляхом. Про українську пресу», «Дещо про вкраїнські видання», «Народопросвітні книжки», «Популярні книжки», «Теми для книжок» тощо.

Книга «Перед широким світом», яка складена із власного досвіду Борисом Дмитровичем, є узагальненням усієї його попередньої роботи з вивчення психології читача. Він пише її для того, щоб показати, як народ ставиться до читання і які книжки йому більше до вподоби, а також щоб систематизувати та узагальнити ці знання. Нею і сьогодні можуть послуговуватися всі ті, хто цікавиться цією справою.

Вивчаючи естетичні та соціальні уподобання широких кіл селянства та вболіваючи за практичну результативність впливовості на малоосвіченого читача, Грінченко провів свого роду ціле соціологічне дослідження. Сьогодні його охарактеризували б як аналітичне, оскільки Грінченко не тільки вивчав й описував окремі складові проблеми, а й визначив її причини й фактори, що впливають на її розв'язання.

Ще працюючи шкільним вчителем, Грінченко зауважив, що просвітницьку роботу не можна обмежувати лише школою, а тому проводив її не тільки серед учнів, а й серед випускників школи, а також і серед дорослого населення. Часто чи-то у своїй хаті, чи у хаті когось із селян Грінченко збирал жінок і чоловіків, щоб читати й обов'язково обговорювати українські книжки. Це були учні земської школи, була молодь, що тільки-но закінчила школу, були люди більш старшого віку, ті, що давно закінчили школу, були й такі, що зовсім у школі не вчилися.

Отже, це була аудиторія малоосвічена, яка «складалася з звичайних сільських людей з звичайним пересічним розвитком нашого селянина. Такі люди – то і єсть наш сільський народ» [1, с. 246].

Як справжній дослідник Грінченко намагався зібрати якомога більше відомостей про психологію малоосвіченої читача, а тому не задовольнявся власними спостереженнями. Ще одним джерелом інформації для Бориса Дмитровича були замітки в друкованих часописах.

Закінчивши вчителювати і переїхавши до Чернігова і пізніше до Києва, Грінченко не покидає досліджувати проблему читача. Він підтримує стосунки з колишніми односельцями, листуючись з ними. Так не переривається зворотній зв'язок.

Отже, можна стверджувати, що для Грінченка джерелами розуміння психології малоосвіченого читача та сприйняття ним художніх текстів стали:

- власні спостереження;
- рецензії реципієнтів на літературні твори;
- замітки в друкованих часописах;
- особиста переписка з респондентами.

У роботі над своїм дослідженням Грінченко застосовує різні методи збору інформації, що свідчить про його бажання ґрунтовно дослідити проблему психології читача. Ті відомості, що були на той час оприлюднені, ніким не були ні упорядковані, ні систематизовані. Саме тому одним з методів збору інформації, що застосував Грінченко, є аналіз документів. Аналізуючи текстові повідомлення, що були надруковані в часописах, Грінченко доповнював власні спостереження і поточнював свої висновки.

Для отримання інформації від респондентів щодо усвідомленого ними при читанні Грінченко застосовував також метод опитування. При усній бесіді, яка могла бути як груповою, так і індивідуальною, для нього важливим було «... знайти відповіді на багато дуже важливих питання: що саме народ розуміє, а що ні? як розуміє? що і чим йому подобається або ні?» [2, с. 7]. Це було свого роду інтерв'ювання. У відповідях Борис Грінченко звертав увагу на найдрібніші деталі, оскільки саме вони допомагали розібратися в нюансах сприймання текстів, адже малоосвіченному селянинові не під силу було дати ґрунтовний аналіз навіть невеликої книжки.

Застосовував Б. Грінченко і письмове опитування. «Я колись списав для сільських читачів питання до деяких Шевченкових історичних п'єс. – пригадував він. – Питання були такі, щоб, одписуючи на їх, читач міг коротко передказати зміст твору і показати, як він його розуміє» [3, с. 15]. На жаль, ця своєрідна анкета не збереглася, та й відповіді збереглися лише однієї жінки, і вони, за свідченнями Грінченка, «досить цікаві й варти уваги» [4, с. 15].

Ще одним видом своєрідного письмового опитування було написання рецензій. У них селяни мали коротко передказати твір, як вони його зрозуміли, спробувати з'ясувати, що хотів показати автор, та зазначити, що і чому незрозуміле в творі. Такі рецензії більше допомагали Грінченкові в аналізі, оскільки давали зрозуміти, що викликає ускладнення при сприйнятті тексту та у який спосіб його позбутися. Такі рецензії, безумовно, писалися більш освіченими реципієнтами, серед яких Грінченко найчастіше називає Марусю П., Уляну К., Катрю П., Петра К. Але були й такі рецензії «коротенькі, що переважна більшість їх складалася з одного або з двох слів: «книга гарна», або: «книга погана», чи: «розібрав»» [5, с. 12.]. Однак і такі короткі відповіді дозволяли орієнтуватися в тому, чого потребував малоосвічений читач, а отже, і що повинно бути в бібліотеці для народу.

Немало уваги Грінченко приділяв і особі респондента. Усе в ньому було важливим для Бориса Дмитровича: і вік, і стать, і рівень освіченості, і досвід, і статус у громаді, і навіть чуттєвість. Грінченко практичним шляхом дійшов висновку, що на сприйняття художнього твору впливають різноманітні чинники, тому кожному із респондентів дас обов'язкову характеристику, що стає складовою аналізу. Наприклад, молоду жінку, що написала йому рецензію на один з творів української літератури, він характеризує так: «... молодиця років з 30, мати кількох дітей, добра господиня, живе не в убозтві, але і не в великих достатках. Замолоду скінчила звичайну сільську школу, дівчиною трохи пожила в містечку і вернулась на село до звичайного хазяйства. Розумна і досить, як на селянку, інтелігентна, вона читала... Натура, як часто буває між нашим сільським жіноцтвом, поетична, вона сама складала вірші. «Кобзаря» дуже любила...» [6, с. 15].

Б. Грінченко дає обов'язкову характеристику і своєрідним фокус-групам, де проводилися читання. Так, можна зустріти такі характеристики: «слухачі були такі: шестero звичайних сільських молодиць, одна стара баба та дев'ятеро чоловік старих і середніх літ хазяїнів, усе поважних людей» [7, с. 21]. Для розгляду текстів більш наукового змісту Грінченко обирає освіченішу аудиторію, тобто більш підготовлену для сприйняття такого роду матеріалу: «Друге читання було з школарами III-го класу земської школи. Третина школярів ходила вже другий рік у третій клас і знала про передісторичне життя людське; останнім я теж дещо оповідав про це попереду» [8, с. 4].

Ще одним методом збору інформації, що застосовує Грінченко при аналізі, є метод спостереження. Йдеться про спостереження за об'єктом дослідження не тільки у формі збору документальних даних чи опитувань, а й як про спеціальну візуальну процедуру. Вона створює можливість аналізу факту в момент його здійснення, оскільки допомагає зафіксувати певні нюанси, а отже, і врахувати значення контексту для події. Для Грінченка було важливо бачити, якою є реакція слухачів на той чи інший твір: зацікавленість, співпереживання, радість, гордість або невдоволення, байдужість, неприйняття. Надзвичайно важливим для Грінченка був аналіз мовленнєвої й інших знакових комунікацій.

Звертаючи увагу на комунікативну поведінку слухачів, Борис Грінченко фіксував найдрібніші деталі, що свідчили про міру захоплення твором уваги реципієнтів. Так, він звертає увагу на те, чи задають слухачі питання, чи проводять паралелі з сучасним життям, чи перебивають, чи вставляють свої зауваження, чи погоджуються на пропозицію продовжити читання твору завтра, якщо вже дуже пізно, чи дослуховують до кінця, чи плачуть під час читання вразливих моментів, чи сміються тощо.

Часом комунікативна ситуація породжувала бажання у слухачів обговорити свої враження чи умовисновки, які спричиняли часом навіть палкі суперечки. У своїх розвідках Грінченко наводить цілі діалоги, що красномовно свідчать про сильний емоційний стан у реципієнтів при обговоренні того чи іншого твору. Серед тем, що були найцікавішими для селян і які викликали жваві дискусії, можна назвати такі:

- мова (панська і мужицька);
- віра;
- соціальний устрій (про панів і кріпаків);
- соціальна нерівність та несправедливість.

Спостереження за комунікативною поведінкою слухачів ніколи не обмежувалося лише часом читання твору, а продовжувалося по кілька днів, адже розуміння прочитаного приходить через сприйняття певних фактів, подій, характеристик, проведення паралелей, асоціацій, а на усвідомлення цього малоосвіченим людям потрібен час. Чим більше людину захоплюють змальовані в творі події чи проблеми, тим більшу потребу має вона в поверненні до них, в їхньому обговоренні. «Звичайна річ, – стверджував Грінченко, – що як читане цікавить сільських читачів, то вони не тільки під час читання, а й потім і часом ще багато днів розмовляють про його, розказують один одному зміст і т.п.» [9, с. 22].

Інколи Грінченко вдавався і до експерименту. Так, при розмові про національні мови, яка виникла під час прочитання книжки «Унія і Петро Могила, київський митрополит» І. Левицького, виникла суперечка з приводу розуміння українцями мов близьких слов'ян-сусідів – поляків і росіян. Одним із чоловіків була озвучена думка, що селяни добре розуміють російську мову, не гірше рідної, бо та не дуже відрізняється від української. Для порівняння Грінченко запропонував прочитати з російськомовної шкільної читанки розділ «Удельний період». Читання було перерване, бо усі слухачі визнали, що більшість слів ім не зрозуміла.

Отже, серед методів, що їх застосовував Грінченко у своєму дослідженні з вивчення психології читача, можемо назвати такі:

- аналіз документів;
- письмове й усне опитування;
- відкрите соціологічне спостереження;
- експеримент.

Загалом, у своїх роботах Грінченко проаналізував 214 творів сорока вісімох авторів, більшість з яких ми сьогодні називамо класиками літератури. Це Т. Шевченко, І. Франко, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, І. Котляревський, М. Вовчок, П. Куліш й інші. Грінченко зробив огляд творам деяких письменників світової літератури. Це Софокл, В. Шекспір, Ф. Шиллер, Ж.-Б. Мольєр, М. Лермонтов та інші.

Таким чином, отримавши сукупний фактичний матеріал, Грінченко зводить інформацію у цілісну картину, пояснюючи отримані відповідності та порівнюючи очікування й результати. У цьому добре проявилися його уміння зіставляти, інтерпретувати та систематизувати. Невипадково і його сучасники, і наступні покоління визнавали Грінченка «як знавця руху народної книжки та знавця психіки й інтелекту її читача» [10, с. 253].

Аналізуючи сприйняття творів, Б. Грінченко завжди апелював до поняття «читацький інтерес». Саме він лежав в основі пошуку кращих, перспективних для друку, безпрограшних видань. Це буде реалізовано Грінченком при роботі чернігівського видавництва, яке, як відомо, при майже повній забороні україномовної книги він зробив успішним та економічно рентабельним.

Усе вище викладене дає нам підстави стверджувати, що Борис Грінченко провів ґрунтовне дослідження з питань психології читача й читання, що подібне дослідження ніким до Грінченка проведено не було, а також, що воно і сьогодні заслуговує на увагу та вивчення.

Список використаних джерел

1. Грінченко Б. Перед широким світом / Борис Грінченко. – К., 1907.
2. Там само.
3. Грінченко Б. Шевченків «Кобзар» на селі / Борис Грінченко // Нова громада. – 1906. – №2. – С. 7-28.
4. Там само.
5. Грінченко Б. Перед широким світом / Борис Грінченко. – К., 1907.
6. Грінченко Б. Шевченків «Кобзар» на селі / Борис Грінченко // Нова громада. – 1906. – №2. – С. 7-28.
7. Там само.
8. Грінченко Б. Історичні книжки на селі / Борис Грінченко. – К., б.р.
9. Грінченко Б. Шевченків «Кобзар» на селі / Борис Грінченко // Нова громада. – 1906. – №2. – С. 7-28.
10. Граховецький Л. З видавничої діяльності Б. Грінченка та Полтавського губернського земства в 1890 р. / Л. Граховецький // За сто літ. : Кн. 5. – Харків-Київ: Державне видавництво України, 1930.

The article deals with the investigation of the reader's psychology. It has been taken by Boris Grinchenko at the end of XIX – the beginning XX century. It's relevant and valuable for scientists nowadays.

Key words: Boris Grinchenko, the reader's psychology, the source of information, methods of gathering information, the communicative behaviour.

УДК 007 : 304 : 070

Л. Г. Пономаренко

Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя

МІСЦЕ Й РОЛЬ МОРАЛЬНИХ СИМУЛЯКРІВ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті аналізуються моральні симулякри як результат трансформації моральних цінностей в умовах постмодерністського суспільства. Крім того, розглядаються приклади моральних симулякрів у сучасному мас-медійному дискурсі.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, мораль, постмодерністське суспільство, інформація, моральний симулякр.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження морального аспекту сучасного мас-медійного дискурсу з огляду хоча б на те, що, за словами Жана Бодріяра, «інформації стає все більше, а смислу в ній все менше» [2, с. 95]. Ця тема набуває сьогодні значної ваги, оскільки людина в інформаційному суспільстві більшість інформації (а це потужні інформаційні потоки) отримує не з власного досвіду, а за допомогою ЗМІ, відповідно не встигає її не те що відрефлексувати, а навіть засвоїти. Так вона опиняється перед надзвичайно складним питанням відбору справді цінної інформації.

Серед дослідників морально-етичних рис мас-медійного дискурсу можна назвати Д. Авраамова, Ж. Бодріяра, В. Іванова, О. Ільченко, С. Криворучко, О. Кузнецовоу, Г. Лазутіну, О. Печонкіну, Б. Потятиника, В. Різуна, В. Сердюка, Я. Ширченко.

Мета статті – проаналізувати особливості моральних симулякрів в мас-медійному дискурсі постмодерністського суспільства. З метою досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) виокремити особливості постмодерністського суспільства, що сприяють творенню моральних симулякрів; 2) з'ясувати поняття «моральний симулякр» на основі попередніх досліджень учених і проілюструвати їх на матеріалах сучасних мас-медіа.

У сучасному науковому дискурсі дослідниками простежуються синонімічні зв'язки між поняттями «інформаційне суспільство» й «постмодерністське суспільство». В епоху тотального поширення комунікаційних систем інформація набуває постмодерністських рис. Слово поступається місцем символу, який займає провідне місце у формуванні цінісних та ідеологічних структур. Бурхливий розвиток технологій становить загрозу антропологічній парадигмі.

Відповідно сучасна епоха характеризується змінами, які наклали свій відбиток на звичне світосприймання людини, на систему моральних установок суспільства. Можливості найновіших технічних засобів масової комунікації, різні способи моделювання дійсності значно вплинули на процес спілкування. З погляду філософії, «характерною рисою виробництва постсучасного етапу є те, що воно розглядається віднині як виробництво знавкових, чи символічних, а не матеріальних цінностей» [6].

Постає питання про моральні засади ЗМІ в інформаційному суспільстві. Дослідник Д. Лайон попереджує, що «некритичне використання концепції «інформаційного суспільства» веде до приховування або замовчування недоліків домінуючої реальності з боку могутніх сил» [7]. Як відзначав Г. Йонас, «етика, яка розробляється щодо глобальних і довгострокових аспектів сучасної технології, значною мірою є недостатньою» [Цит. за: 7]. Характерними ознаками інформаційного суспільства (за Д. Лайоном), що безпосередньо впливають на його моральність, є: 1) швидкоплинність даних, які постійно та безслідно знищуються; 2) можливість втручання комп'ютера в приватне життя; 3) проблема статусу самої інформації. Д. Лайон звертається до співвідношення усталених категорій, зокрема даних, інформації, знань та мудрості. Наголошує, що остання категорія сьогодні ще мало досліджена. Водночас підкреслює, що «інформаційна технологія надає цьому етичному баченню нової нагальності й до того ж поєднує його з іншою групою проблем, пов'язаних з власністю: інформація як товар» [7]. Риторичними залишаються питання з приводу того, що має бути захищено як «громадська інформація» і що може покласти край отоваренню інформації. Таким чином, дослідник ставить проблему етичного аналізу інформації в умовах інформаційного суспільства, зокрема з огляду на її отоварення.

Український релігієзнавець М. Маринович підкреслює, що одна з рис постмодерного світу – невидимість моралі, етичних принципів, духовності: «Ідучи за модою нашого часу, ми уникаємо етичного тлумачення назрілих проблем, а відтак що у світі, що в Україні воїстину «все тоне в фарисействі» (Б. Пастернак). Духовні пошесті